

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2021.2.4>

УДК 8.81'25

Людмила МАЛЬЦЕВА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології і перекладу,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0003-3597-1141

Liudmyla MALTSEVA

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Philology and
Translation, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0003-3597-1141

**АДАПТАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ТЕКСТУ:
СУБТЕКСТ СТАРОГО І НОВОГО ЗНАННЯ****ADAPTATION OF THE EDUCATIONAL-SCIENTIFIC TEXT:
THE SUBTEXT OF OLD KNOWLEDGE**

*Стаття філологічного спрямування, оскільки являє собою дискурсивний аналіз тексту наукового стилю. Навчально-науковий текст розглядається як система субтекстів. Кожен субтекст реалізує в тексті свою пізнавальну задачу. **Мета статті** – вивчення сутності адаптації навчально-наукового тексту до навчально-педагогічної ситуації. У статті розкривається обсяг поняття «субтекст старого знання». **Наукова новизна.** Навчально-науковий текст є своєрідним типом наукового стилю. Ця своєрідність виражається в змістовній складності інформації, ускладненні або спрощенні структури тексту. Відзначено, що навчально-науковий текст орієнтується на масу одержувача інформації, і саме тому він є варіабельним щодо обсягу. У текстах досліджуваних нами навчальних посібників має місце полегшений виклад наукового матеріалу, що знімає змістовні труднощі, при цьому форма вторинного тексту особливо не відрізняється від форми похідного тексту. Як **висновок** у статті наголошується про основні принципи функціонування поняття «субтекст старого знання» в навчально-науковому тексті. Виділено і проаналізовано способи адаптації субтекста старого знання до вікових і психологічних особливостей учнів. Проаналізовано підручники з теоретичної граматики слов'янських, романських і германських мов з позиції адаптації субтекста старого знання.*

Ключові слова: адаптація, навчально-науковий текст, субтекст старого знання, маркери.

*An article of philological orientation, as it is a discursive analysis of the text of scientific style. Educational and scientific text is considered as a system of subtexts. Each subtext implements its cognitive task in the text. **The purpose** of the article is to study the essence of adaptation of the educational-scientific text to the educational-pedagogical situation. The article reveals the scope of the concept of "subtext of old knowledge". **Scientific novelty.** Educational and scientific text is a kind of scientific style. This originality is expressed in the content complexity of information, complication or simplification of the text structure. It is noted that the educational and scientific text focuses on the mass of the recipient of information, and that is why it is variable in volume. In the texts of the textbooks we study there is a simplified presentation of scientific material that removes meaningful difficulties, while the form of the secondary text does not differ much from the form of the derived text. As a **conclusion**, the article emphasizes the basic principles of the concept of "subtext of old knowledge" in the educational and scientific text. Ways of adaptation of the subtext of old knowledge to age and psychological features of pupils are allocated and analyzed. Textbooks on theoretical grammar of Slavic, Romance and Germanic languages from the standpoint of adaptation of the subtext of old knowledge are analyzed.*

Keywords: adaptation, educational-scientific text, subtext of old knowledge, markers.

Актуальність проблеми. Навчальний текст є складно організованою політекстуальною системою, яка реалізується через сукупність ознак, серед яких найважливішими виступають смислова і формальна цілісність, членимість, ієрархічність, а також зв'язок із середовищем.

Найбільш вивченою властивістю тексту є його структурність, що знаходить відображення у мовних засобах і особливих текстових одиницях, що піддаються вичленову-

ванню, інвентаризації та певній класифікації.

Відомо, адаптація навчально-наукового тексту полягає в пристосуванні наукового знання до нових дискурсивних умов, в даному випадку до навчально-педагогічної ситуації. Природно, і автор, і читач стикаються з функціональними змінами первинних параметрів тексту, тобто з скороченнями, спрощеннями або ускладненнями першоджерела.

Мета статті полягає у дослідженні адаптації одного з субтекстов онтологічного аспекту

епістемічної ситуації, а саме субтекста старого знання в навчально-науковому тексті. Завдання статті – проаналізувати підручники з теоретичної граматики слов'янських і романо-германських мов з позиції адаптації субтекста старого знання; виділити основні способи адаптації субтекста старого знання.

Виклад основного матеріалу. Навчально-науковий текст як елемент епістемічної ситуації є складовою ланкою системи текстів з певної дисципліни і, отже, повинен розкривати коло її основних понять в їх логіко-смісловій ієрархії. ННТ зазвичай відповідає програмним вимогам певного етапу навчання (мається на увазі тезаурусна замкненість смислових полів наукової спеціальності).

Навчально-науковий текст являє собою досить своєрідний тип наукового стилю. Ця своєрідність виражається в змістовній складності інформації, ускладненні або спрощенні структури тексту. Як відомо, навчально-науковий текст орієнтується на масу одержувача інформації, і саме тому він є варіабельним щодо обсягу. У текстах досліджуваних нами навчальних посібників має місце полегшене виклад наукового матеріалу, що знімає змістовні труднощі, при цьому форма вторинного тексту особливо не відрізняється від форми вихідного тексту. Тут немає важких для розуміння і засвоєння емоційно-образних і суб'єктивно-оцінних засобів, відсутні іностілевіє включення. Домінують найбільш типові для наукового стилю мовні засоби.

Слід зазначити, що традиційно адаптація наукового тексту проявляється у спрощенні термінологічної системи, в широкому використанні загальнолітературної лексики, у вживанні слів в їх прямих, предметно-логічних значеннях, в наявності великої кількості абстрактної лексики (переважно іменників), в обмеженості словникового складу, в відборі та використанні лексичних засобів. Слід звернути увагу на те, що адаптації має підлягати не тільки нове знання, але і старе, оскільки вдало підібраний навчально-науковий текст може не тільки легко надати наукову інформацію, а й сприяти її швидкому засвоєнню.

Навчально-наукові тексти ми відносимо до вторинних текстів адаптуючого типу. Адаптуючі тексти створюються з метою пристосування первинного мовного твору до нових умов його використання. Очевидно, мається на увазі, що первинний текст буде абсолютно незрозумілий адресатам, тому його необхідно пристосувати, іншими словами, «підігнати» під фонові знання і мовну картину світу реципієнтів. Природно, в процесі адаптації автентичний текст зазнає змін як на лексичному,

морфологічному, так і на синтаксичному рівні. Єдина умова створення адаптованих текстів – інформаційне ядро повинне залишатися без змін.

Крім цього, необхідно враховувати, що такий елемент дискурсу, як образ адресата, також є однією з умов якісного процесу адаптації наукового тексту до педагогічної ситуації. Очевидно, що навчально-наукові тексти розраховані на певну цільову аудиторію читачів, отже, адаптація побудована на скороченні обсягу первинного наукового тексту і зміні його семантичної структури. Більш того, має бути розгорнення і деталізація текстотворювальних концептів.

Саме тому можна говорити про необхідність адаптації всіх складових онтологічного аспекту епістемічної ситуації: субтекста нового знання, старого знання і прецедентного субтекста. У даній статті ми розглянемо адаптацію субтекста старого знання до навчально-педагогічної ситуації.

Є. Баженова виокремила субтексти восьми типів:

- 1) субтекст нового знання (представлення нового наукового знання);
- 2) методологічний субтекст (уявлення способів отримання, обґрунтування і розвитку нового знання);
- 3) субтекст старого знання (представлення старого знання, пов'язаного з новим знанням);
- 4) прецедентний субтекст (представлення старого знання як культурного знака);
- 5) субтекст оцінки (вираження оцінного ставлення автора);
- 6) субтекст авторизації (вираження психологічного ставлення автора до старого знання, нового знання і способів його отримання);
- 7) субтекст адресації (керування увагою адресата, членування наукової інформації);
- 8) периферійний субтекст (узагальнене уявлення змісту основного тексту з метою задоволення інформаційних запитів адресата).

Аналізуючи субтексти, ми виявили вказівки на інші "тексти в тексті", наприклад, іностілевіє субтекст (епіграф з художнього твору), субтексти іншої знакової системи (формули, графіки, діаграми, малюнки, фотографії і т. д.).

Субтекст старого знання – це уявлення в тексті вже вивченої інформації, яка безпосередньо пов'язана з новим знанням. Не варто недооцінювати його значимість в навчально-науковому тексті, тому що він систематизує вже вивчену інформацію, допомагає адресату орієнтуватися в новому знанні, відіграючи роль фундаменту для нової інформації.

У субтекстах старого і нового знання реалізується онтологічний аспект, так як саме ці два субтекста в їх діалектичному взаємозв'язку репрезентують предметний зміст авторської концепції і актуалізують її передумови.

Субтекст нового знання тісно пов'язаний з методологічним субтекстом, призначення якого у свідомій категоріальній концептуалізації предмету і методу дослідження, експлікація перспективи і парадигми вивчення об'єкта і принципів викладу. Методологічний субтекст своїми одиницями інкрустує весь текст, забезпечуючи уявлення міститься в ньому інформації саме як наукового знання і репрезентуємо методи, способи і шляхи отримання, розвитку і обґрунтування нового знання.

Методологічний субтекст включає іменники – загальнонаукові поняття: *концепція, проблема, завдання, питання, ідея, принцип, підхід*, а також дієслова і їх синтаксичні деривати, що позначають ментальні дії суб'єкта по відношенню до предмету дослідження: *аналізувати (аналіз), виявити (виявлення), довести (доказ), вивчати (вивчення)* і т.п.

Потрібно відзначити, що методологічний субтекст відображає теоретичні підходи до вирішення проблеми, а також методикку і принципи аналізу конкретного матеріалу.

Ми можемо назвати такі функції субтекста старого знання в навчально-науковому тексті:

1. Актуалізація опорних знань;
2. Систематизація вивченої інформації;
3. Закріплення вивченого матеріалу;
4. Створення основи для вивчення нової інформації;
5. Впровадження інформації в «фонд активних знань» реципієнта.

У досліджуваних нами навчально-наукових текстах можна виділити такі способи адаптації, як чергування і узагальнення.

Чергування є найбільш поширеним способом реалізації субтекста старого знання, який полягає в тому, що в одному реченні або абзаці можуть одночасно зустрічатися як субтекст нового знання, так і субтекст старого. Таке використання вже відомої реципієнтам інформації пояснюється тим, що створення УНТ неминуче пов'язане з критичним засвоєнням, а також інтерпретацією наукової інформації. Кожен науковий текст входить до складу метанаукової комунікації, отже, він стає суб'єктом інтертекстуальної взаємодії. Нове наукове знання посідає своє місце в науці і згодом старіє. Як тільки інформація закріпилася у «базі знань» учнів, вона перестала бути новою, але водночас її постійно вилучають із цього фонду, щоб бути основою для наступної

порції знань. Отже, в навчально-науковому тексті ми можемо спостерігати постійне чергування субтекстов нового і старого знання. І дійсно, в досліджуваних нами УНТ старе знання постійно перетинається з новим, що дозволяє постійно актуалізувати і систематизувати опорні знання:

«У порівнянні з іншими частинами мови дієслово має найбагатший набір граматичних категорій. Іменники і прикметники мають три граматичні категорії (роду, числа і відмінка), числівники мають лише категорію відмінка. У дієслова є сім граматичних категорій. Це в свою чергу обумовлює розгалужену систему граматичних форм дієслова» [13, с. 131].

З прикладу видно, як автор, представляючи в тексті нову інформацію, відсилає читача до вже вивченої, щоб старе знання вкоренилося в свідомості учнів. В даному прикладі засобом вираження старого знання є речення: *«Імена іменники і прикметники мають три граматичні категорії (роду, числа і відмінка), числівники мають лише категорію відмінка»*. Це речення складається з уже вивченої інформації та вводиться в текст у вигляді порівняння. Порівнюються *граматичні категорії* вже вивчених частин мови (іменник, числівник) і досліджуваного (дієслово).

Узагальнення – це висновки і підведення підсумків в навчально-науковому тексті. Використовується для закріплення і систематизації вивченого матеріалу. Цей вид адаптації займає завершальне місце в будь-якому тексті, проте без узагальнення не може обійтися жодне досліджуване явище, оскільки навчально-науковий текст є засобом акумуляції знань.

Отже, інформація, що накопичилася в УНТ, повинна зазнавати якусь систематизацію. Така конкретика простежується в досліджуваних нами підручниках з теоретичної граматики іноземних і східнослов'янських мов, де субтекст старого знання впроваджений не тільки в текст, але і представлений окремим параграфом, який розбитий на пункти: *«Таким чином, категорії відмінка, роду і числа іменника та прикметника не однотипні. В іменнику вони є засобом відтворення позамовної дійсності, їх граматичні значення семантично вмотивовані; щодо прикметника, то його іменні категорії є похідними, базою для них служать категорії іменника»* [3, с. 101].

В даному випадку засобом вираження старого знання є окремий абзац, розміщений в кінці параграфа, який включає в себе коротку інформацію, досліджувану раніше. Такий субтекст старого знання, який складається з

двох об'ємних речень, спрямований на систематизацію досліджуваних знань.

Маркерами субтекста старого знання в навчально-науковому тексті можна назвати:

– дієслова, що позначають ментальність дії, найчастіше зі значенням думки, мови, сприйняття, а також форми інфінітива: *нагадаємо, згадаємо, запам'ятаємо, як уже було сказано, слід нагадати*: «Comme on l'a dit, la valeur des formes du pluriel de la personne a sa spécificité» [5, с. 56]. Як вже було сказано, значення форм множини першої особи має свою специфіку;

– модальні слова з позитивною значенням: *як відомо, очевидно, без сумніву, дійсно*: «As is known, modern Perfect Tenses are formed by means of the auxiliary verb to have followed by the past participle of the notional verb» [4, с. 89]. Як відомо, сучасні завершені часи формуються за допомогою допоміжного дієслова *мати*, після якого слід основний дієслово. У старо-англійській мові ...

Таким чином, розглянувши систему субтекстов на матеріалі підручників з французької мови, ми можемо зробити висновок про

те, що, взаємодіючи на загальнотекстовому рівні, субтексти інтегруються в єдину політекстуальну систему, забезпечуючи змістову цілісність і композиційну впорядкованість навчального твору. Вони виконують текстоутворювальну функцію і формують політекстуальну смислову структуру цілого навчального твору, надаючи поліфонічності і багатомірності його змісту. Смысл тексту не впливає, однак, з простої суми смислів субтекстов, які, на відміну від цілого тексту, позбавлені завершеності. Цей смысл надбудовується над субтекстами, інтегруючи їх загальним авторським задумом в завершене поліструктурне ціле.

Узагальнюючи вищезазначене, робимо висновок: субтекст старого знання – це «фундамент» нового знання. Він є обов'язковим атрибутом будь-якого УНТ. Субтекст старого знання має свій набір способів адаптації навчально-наукового тексту до нових дискурсивних умов, а також до потреб учнів. Чергування і узагальнення є основними способами адаптації субтекста старого знання в навчально-науковому тексті.

Література:

1. Баженова Е.А. Научный текст как система субтекстов : автореф. дисс. ... д. филол. наук : спец. 10.02.01. «Русский язык». Екатеринбург, 2001. 42 с.
2. Баженова Е.А. Научный текст в аспекте политекстуальности. Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 2001. 272 с.
3. Безпояско О.К. Грамматика української мови. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
4. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка. Москва : Высш. шк., 1983. 383 с.
5. Васильева Н.М. Французский язык. Теоретическая грамматика. М : Высш. шк., 1991. 298 с.
6. Габидуллина А.Р. Учебно-педагогический дискурс. Горловка : ГПШИЯ, 2009. 292 с.
7. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Москва : Добросвет, 2000. 832 с.
8. Головин Б.Н. Роль терминологии в научном и учебном общении. Термин и слово. Нижний Новгород : Изд-во ГГУ им. Н.И.Лобачевского, 2000. 127 с.
9. Данилевская Н.В. Место оценки в чередовании старого и нового знания (на материале научного текста). *Филологические науки*. 2005. № 4. С. 60–69.
10. Носонович Е.В. Методическая аутентичность учебного текста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва : РГБ, 2003. 178 с.
11. Раевская Н.Н. Теоретическая грамматика современного английского языка. Київ : Высш. шк., 1976. 304 с.
12. Торсуева И.Г. Текст как система, структурно-семантические единицы текста (на сопоставительной основе французского и русского языков). Москва : МГПИИЯ, 1986. 289 с.
13. Шанский Н.М. Современный русский язык. Словообразование. Морфология. Москва : Просвещение, 1987. 256 с.

References:

1. Bazhenova E.A. Nauchnyiy tekst kak sistema subtekstov : avtoref. diss. ... d. filol. nauk : spets. 10.02.01. «Russkiy yazyik». Ekaterinburg, 2001. 42 s.
2. Bazhenova E.A. Nauchnyiy tekst v aspekte politekstualnosti. Perm: Izd-vo Permskogo un-ta, 2001. 272 s.
3. Bezpozasko O.K. Grammatika ukraYinskoYi movi. KiYiv: LibId, 1993. 336 s.
4. Bloh M.Ya. Teoreticheskaya grammatika angliyskogo yazyika. Moscow: Vyissh. shk., 1983. 383 s.
5. Vasileva N.M. Frantsuzskiy yazyik. Teoreticheskaya grammatika. Moscow: Vyissh. shk., 1991. 298 s.
6. Gabidullina A.R. Uchebno-pedagogicheskij diskurs. Gorlovka: GPShiYa, 2009. 292 s.
7. Gak V.G. Teoreticheskaya grammatika frantsuzskogo yazyika. Moscow: Dobrosvet, 2000. 832 s.

8. Golovin B.N. Rol terminologii v nauchnom i uchebnom obschenii. Termin i slovo. Nizhniy Novgorod: Izd-vo GGU im. N.I. Lobachevskogo, 2000. 127 s.
9. Danilevskaya N.V. Mesto otsenki v cheredovanii starogo i novogo znaniya (na materiale nauchnogo teksta). *Filologicheskie nauki*. 2005. # 4. S. 60–69.
10. Nosonovich E.V. Metodicheskaya autentichnost uchebnogo teksta : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Moscow: RGB, 2003. 178 s.
11. Raevskaya N.N. Teoreticheskaya grammatika sovremennogo angliyskogo yazyika. Kyiv: Vyssh. shk., 1976. 304 s.
12. Torsueva I.G. Tekst kak sistema, strukturno – semanticheskie editsyi teksta (na sopostavitel'noy osnove frantsuzskogo i russkogo yazyikov) / I. G. Torsueva. Moscow: MGPIYa, 1986. 289 s.
13. Shanskiy N.M. Sovremennyiy russkiy yazyik. Slovoobrazovanie. Morfologiya. Moscow: Prosvetshenie, 1987. 256 s.